

SUG'DIYONADA HIND VA ERON XUDOLARI TASVIRLARINING AKS ETTIRILISHI

To'rayeva Dildora Shuhratovna

*Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Ijtimoiy va gumanitar
fanlar o'qituvchisi*

Email: turayevadildora22@gmail.com

UDK: 94(575.1)

ORCID: 0009-0002-8597-3356

Annotatsiya: Mazkur maqola qadimgi Sug'diyona hududida hind va Eron diniy madaniyatlarining bir-biriga ta'siri, ularning san'atdagi ifodasi va ikonografik uyg'unligi haqida so'z yuritadi. Tadqiqotda ayniqsa hinduizmning timsollaridan biri bo'lgan Shiva, shuningdek Eron quyosh xudosi Mitra va so'g'd xudosi Adhvag obrazlarining hind ikonografiyasi asosida yaratilganligi tahlil qilinadi. Panjikent va Varaxsha arxeologik topilmalari asosida diniy plyuralizmning Sug'd jamiyatidagi o'rne ochib beriladi. Maqola diniy va madaniy aloqalar orqali vujudga kelgan uyg'unlikni ko'rsatadi va ularning zamonaviy jamiyatlar uchun qanday tarixiy saboqlar berishini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Sug'diyona, hinduizm, Shiva, Adhvag, Mitra, diniy plyuralizm, ikonografiya, Panjikent, Varaxsha, madaniy ta'sir, qadimgi san'at.

Annotation: This article explores the mutual influence of Hindu and Iranian religious cultures in ancient Sogdiana and their reflection in art and iconography. The study particularly analyzes how Hindu symbolism—especially representations of Shiva—was integrated into the images of the Sogdian deity Adhvag and the Iranian sun god Mithra. Based on archaeological findings from Panjakent and Varakhsha, the paper highlights the role of religious pluralism in Sogdian society. It illustrates the cultural harmony that emerged through religious and artistic exchanges and discusses the historical lessons this experience can offer modern societies.

Key words: Sogdiana, Hinduism, Shiva, Adhvag, Mithra, religious pluralism, iconography, Panjakent, Varakhsha, cultural influence, ancient art, religious symbols, Iranian deities, Hindu iconography.

Аннотация: В данной статье рассматривается взаимное влияние индуистской и иранской религиозной культуры в древней Согдиане, а также их отражение в искусстве и иконографии. Особое внимание уделено анализу индуистских символов, в частности образов Шивы, которые легли в основу изображения согдийского божества Адхвага и иранского солнечного бога Митры. На основе археологических находок из Пенджикента и Варахши исследуется роль религиозного плюрализма в согдийском обществе. Работа демонстрирует культурную гармонию, возникшую благодаря религиозному и художественному взаимодействию, и подчеркивает исторические уроки, которые это может дать современному обществу.

Ключевые слова: Согдиана, индуизм, Шива, Адхваг, Митра, религиозный плюрализм, иконография, Пенджикент, Варахша, культурное влияние, древнее искусство, религиозные символы, иранские божества, индуистская иконография

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Qadimgi dunyo sivilizatsiyalari o'rtasidagi madaniy va dini aloqalar o'ziga xos uyg'unlik va ta'sirlar orqali shakllangan. Sug'diyona – Markaziy Osiyoning yirik madaniy markazlaridan biri bo'lib, uning tarixiy taraqqiyoti davomida turli sivilizatsiyalar, xususan Hind va Eron dunyosi bilan yaqin aloqada bo'lgan. Bu aloqalar natijasida shakllangan diniy timsollar va ikonografik tasvirlar sug'd san'atida o'z aksini topgan. Ayniqsa, hind diniy obrazlarining sug'd madaniy muhitiga kirib kelishi va

mahalliy xudolar bilan uyg'unlashuvi diniy plyuralizmning yorqin namunasi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada hind xudolarining, jumladan Shiva va Indra timsollarining Sug'diyona madaniyatidagi o'rni, ularning tasvirlari va ular orqali ko'rsatilgan diniy xilma-xillik tahlil qilinadi.

QO'LLANILGAN METODLAR.

Xronologik, komparativ(taqqosiy) tahlil, ramziy(simvollik) tahlil.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sug'diyona hududida diniy plyuralizm nafaqat mavjud bo'lgan, balki bu holat san'at, arxitektura va ijtimoiy hayotda ham aniq ifodasini topgan. Hindu ikonografiyasining, ayniqsa Shiva, Indra va boshqa hind xudolarining tasvirlar orqali Sug'd san'atida mujassamlanishi, mintaqadagi diniy va madaniy tolerantlik darajasining yuqoriligidan dalolat beradi. Adhvag, Mitra kabi Eron xudolarining hind madaniyatiga xos elementlar bilan uyg'unlashuvi madaniy

almashinuvning murakkab, ammo sermahsul bo'lganini ko'rsatadi. Bu jarayon nafaqat diniy hayotga, balki xalqaro savdo, siyosiy aloqalar va madaniy taraqqiyotga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda ushbu tarixiy tajriba diniy bag'rikenglik va madaniy xilma-xillikni qadrlashda muhim saboq bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Nana timsolida hindu elementlaridan foydalanish, ularning xudolarining sug'diy tasvirlari uchun hind modellarining ahamiyatini ko'rsatadi. Mintaqadagi yunon madaniyati va tasvirining pasayishi bilan hind xudolarini ifodalash uchun foydalanilgan boy ikonografiya sug'diylarga o'zlarining panteonlari uchun ko'plab modellarni taqdim etgan, ayniqsa Eron diniy matnlarida tasvir va vizual lug'atning kamligi bilan solishtirganda bu ancha qulay bo'lgan. Bu "Hindu libosidagi Eron xudolari" orasida oliy so'g'd xudosi Adhvag ham bor edi, uning surati qadimgi hind xudolar shohi Indra tasviriga asoslangan edi.

5-rasm. Mahluqlar bilan kurash. Varaxsha, O'zbekiston. VII-VIII asrlar.

Fil Indraning transport vositasi edi, lekin sug'd mog'orlangan loydan yasalgan plitalarda biz Adhvagni fillarning old tomonlari bilan mustahkamlangan taxtda o'tirganini ham ko'ramiz. Buxoro vohasidagi sug'd saroyi Varaxshada o'zining fil cho'qqisida jin

yirtqich hayvonlarga qarshi kurashayotgan ilohiy qahramon Adhvag/Indra tasvirlangan;[1] 5-rasm. Shunday qilib, qadimgi Eron quyosh xudosi Mitra ham Wirkak sarkofagidagi aravasida hind quyosh xudosi Surya bilan tenglashadi.[5]

6-rasm. Raqsga tushayotgan Shiva, Panjikent

Ba'zida biz Sug'diyonada nafaqat mahalliy sug'd xudolarini, balki hind xudolarining haqiqiy tasvirini ham ko'ramiz. Panjikentda eng ko'p tasvirlangan hind xudosi Shiva bo'lib, u o'zining kosmik raqsi orqali bir vaqtning o'zida koinotni yaratadi va yo'q qiladi deya ishonilgan. Xususiyy uydagi xonadan, masalan, yo'lbars terisini kiygan ko'k rangli raqsga tushgan Shiva figurasi bilan bo'yalgan yog'och panel topilgan 6-rasm. Sug'd kiyimidagi er-xotin uning oyog'ida tiz cho'kib, tutatqi tutatqichini ko'tarib turibdi va u ko'tarib olov uchun mo'l-ko'l xushbo'y o'tlar ko'tarib turibdi. Katta loydan yasalgan haykal qoldiqlari ko'proq ta'sirliroq va diqqatga sazovor bo'lib, uning rafiqasi Parvati

bilan uning soniga o'tirgan va ikkalasi ham o'zining ho'kiz cho'qqisi Nandi ustida o'tirgan dhota kiyingan Shiva tasvirlangan; 7-rasm. II ibodatxonaning alohida ibodatxonasida topilgan haykal VIII-asr boshida o'rnatilgan. U joylashtirilgan xona ma'badga kirish hovlisidan emas, balki faqat ko'chadan kirishi mumkin bo'lgan tarzda qayta yo'naltirilgan. Bu ba'zi mahalliy panjikentliklar yoki u erda tijorat maqsadlarida yashovchi hindu jamoasining e'tiqodlarini ifodalaydimi yoki yo'q biz buni bil olmaymiz. Ammo bu topilmalar, Panjikentlik Shiva vakillari o'sha paytda Sug'diyonada umumiy bo'lgan diniy e'tiqodga nisbatan plyuralistik yondashuvni mavjud bo'lganligini ko'rsatadi.

7-rasm. Shiva. Panjikent. VIII asr.

Shiva Panjikentda odatda kosmik raqs holatida — ya'ni "Nataraja" obrazida tasvirlangan. Ba'zi topilmalarda u an'anaviy hind tasvirlariga muvofiq **yo'lbars terisi** kiygan, **ko'k rangda**, raqsga tushayotgan holda tasvirlanadi. Unga bag'ishlangan sahnalar orasida Shiva tasvirining yonida mahalliy sug'd kiyimidagi erkak va ayol juftligi tasvirlangan bo'lib, ular uning oyoqlari ostida tiz cho'kkan va **xushbo'y tutatqi** ko'targan holda berilgan. Bu esa Shiva xudosiga sig'inish, uni ulug'lash va marosimiy hurmat ifodasi sifatida talqin qilinadi.

Xulosa. Sug'diyona diniy plyuralizmi qadimiy dunyoning diniy va madaniy uyg'unligi qanday shakllanganining yorqin namunasi hisoblanadi. Ushbu maqolada Nana ma'budasining Sug'd madaniy va diniy hayotidagi o'rni hamda hinduizm ta'sirining qanchalik chuqur va keng qamrovli bo'lgani tahlil qilindi. Nana qadimgi Mesopotamiya va Hind madaniyatlari bilan bog'liq diniy timsol sifatida Sug'd jamiyatida nafaqat diniy, balki siyosiy va ijtimoiy hayotda ham muhim rol o'ynagan. Nana tasvirlari va ibodatxonalaridagi topilmalar, shuningdek, hindu ikonografiyasi va Shiva xudosining tasvirlari Sug'd san'atida o'ziga xos uyg'unlik bilan aks etgan. Bu holat Sug'diyona aholisi turli diniy e'tiqodlarni qanday qabul qilgani va ularni o'z madaniyatiga qay darajada singdira olganini ko'rsatadi. Ayniqsa, Shiva va boshqa hind xudolarining tasvirlari, ularning Panjikent

kabi muhim markazlardagi ibodatxonalarda namoyon bo'lishi, diniy plyuralizmning amaliy ifodasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Sug'd diniy plyuralizmi nafaqat diniy hayotda, balki savdo va madaniy almashinuv jarayonlarida ham muhim rol o'ynagan. Hind va Eron xudolarining bir-biriga yaqin tasvirlari, Sug'd san'atidagi ikonografik uyg'unlik va diniy tasvirlarning xilma-xilligi mintaqadagi diniy amaliyotlarning dinamik tabiatidan darak beradi. Ushbu tadqiqot diniy plyuralizm Sug'd jamiyatining barqarorligi va farovonligida qanday rol o'ynaganini ko'rsatadi. Diniy plyuralizm nafaqat diniy qarashlar uyg'unligini, balki turli madaniy va diniy guruhlarining birgalikdagi hayotini ham ta'minlagan. Bugungi kunda Sug'diyona diniy plyuralizmi tajribasi diniy bag'rikenglik va madaniy xilma-xillikni tushunish va qabul qilishda muhim tarixiy saboq bo'lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Kelgusidagi tadqiqotlarda Sug'd madaniy merosi va diniy plyuralizmining yanada chuqurroq o'rganilishi, qadimgi dunyo xalqlari o'rtasidagi muloqotning qanday shakllangani va bu jarayonning zamonaviy jamiyatlarga qanday saboq berishi mumkinligi yanada keng ko'lamda yoritilishi zarur. Sug'diyona tajribasi, o'zaro hurmat va diniy bag'rikenglik tamoyillarining qadimiy ildizlari qanchalik chuqur ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Boris Ilich Marshak [Marschak], "Les Fouilles de Pendjikent." *Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles Lettres (CRAI)* 134, no. 1 (1990).
2. Jodi Magness, "Ossuaries and the Burials of Jesus and James." *Journal of Biblical Literature* 124, no. 1 (2005).
3. Michael Shenkar, *Intangible Spirits and Graven Images: The Iconography of Deities in the Pre-Islamic World*, in *Magical and Religious Literature of Late Antiquity* series, vol. 4 (Leiden and Boston: Brill 2014).
4. Joan Goodnick Westenholz, "Trading the Symbols of the Goddess Nanaya," in *Religions and Trade: Religious Formation, Transformation and Cross-Cultural Exchange between East and West*, ed. Peter Wick and Volker Rabens (Leiden and Boston: Brill, 2013).
5. Frantz Grenet, "Iranian Gods in Hindu Garb: The Zoroastrian Pantheon of the Bactrians and Sogdians, Second-Eighth Centuries." *Bulletin of the Asia Institute*, n.s. 20 (2006, 2010).